

Politikos žurnalistika. Lietuvos žiniasklaidos elito nuomonių analizė

Džina Donauskaitė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Žurnalistikos institutas
Maironio g. 7, 01124 Vilnius
El. paštas: dzina.donauskaite@kf.vu.lt

Šis straipsnis skirtas pateikti šiuolaikinės Lietuvos žurnalistikos santykio su politika analizės rezultatus žiniasklaidos elitų perspektyvoje. Tyrimo duomenys buvo renkami magistro darbui 2009-aisiais ir analizuojami naudojant Pierre Bourdieu lauko teoriją. Tyrime dalyvavo nacionalinės spaudos, transliuojamosios žiniasklaidos ir naujienų agentūros vyriausieji redaktoriai ir politikos skyrių redaktoriai. Rezultatai atskleidė, kad politikos žurnalistikos lauke dominuoja trys šios žurnalistikos suvokimo modeliai: 1) politikos lauko dalyvė; 2) aktyvi pilietinė jėga; 3) visiškai autonomiška nuo politikos lauko institucija.

Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad Lietuvoje politikos žurnalistikos laukas savo struktūrą ir vertybes reprodukuoja konservatyviu būdu: tai reiškia, kad dabartinis santykis su politikos lauku nekis: neturėtų silpnėti ar stiprėti tol, kol į lauką nepateks naujų kvalifikuotų politikos žurnalistų. Tačiau nors ir pripažįstama, kad gerų politikos žurnalistų trūksta ir perspektyvūs žurnalistai palieka lauką, jokių specialių žurnalistų rekrutavimo strategijų nėra taikoma; šiame lauke politikos žurnalistai juda, patenka ir išeina iš jo patirdami heteronomišką spaudimą.

Reikšminiai žodžiai: politikos laukas, žurnalistikos laukas, žiniasklaidos elitas.

Išvadas

Dvidešimties metų savarankiško formavimosi istoriją turintys¹ Lietuvos žurnalistikos ir politikos laukai daugiau kaip pusę amžiaus veikė

¹ Laikotarpio rėmai neturėtų būti skaitytojo priimti kategoriškai, kadangi reikia įvertinti viešąją politikos kaitą iki Lietuvai stojant į Europos Sąjungą, ir kitokią – po to. (Red. past.).

kaip vienas galios laukas. Politika buvo neatskiriama nuo žurnalistikos, o žurnalistika – nuo politikos. XX a. dešimtajame dešimtmetyje vykusio intensyvi laukų transformacija, nulemta šalies demokratinių procesų, išsikovota žurnalistų autonomija, taip pat – žiniasklaidos rinkos liberalizavimas iš esmės pertvarkė žurnalistikos ir politikos funkcionavimo Lietuvoje logiką, tačiau šie laukai liko susaistyti ypatingų santykių.

Kaip dabartinės Lietuvos žiniasklaidos elitai suvokia savo santykį su politika, žiniasklaidos autonomiškumą nuo politikos? Tam analizuoti buvo pasitelkta prancūzų sociologo Pierre Bourdieu lauko teorija, kurią jis taikė sparčiai komercializuojamam Prancūzijos žurnalistikos laukui tirti. Tačiau šis teorinis pagrindas tinkamas analizuoti žiniasklaidos elitų nuomones, nes juo naudojantis galima fiksuoti ne tik lauko struktūros ypatumus, bet ir jos veikėjų (dalyvių) daromą įtaką, kai veikėjai ne tik perima ir savo praktikomis atspindi objektyviai susiformavusius santykius, bet ir, turėdami teisėtos galios, gali juos perkonstruoti.

Žurnalistika ir apskritai žiniasklaida P. Bourdieu tyrimų lauku tapo vėlyvuju jo mokslinės veiklos periodu. Ankstesniuose darbuose apie politikos sociologiją, P. Bourdieu žurnalistiką laikė politikos lauko dalimi (1987/1993). Knygoje „Distinction. A social critique of the judgement of taste“ (1979/2003), kuriai empiriniai duomenys rinkti XX a. septintuoju dešimtmėčiu, žiniasklaidos priemonės P. Bourdieu buvo svarbios kaip gyvenimo būdo ir skonio indikatorius. O knygoje „The rules of art. Genesis and structure of the literary field“ (1992/1996) ir „The field of cultural production: essays on art and literature“ (1993), P. Bourdieu žurnalistiką laikė ypač nesavarankiška ir lengvai pasiduodančia įtakoms iš kaimyninių laukų, kultūrinės produkcijos sritimi. Knygoje „On Television“ (1996/1998, rus. vert. 2002), kurioje spausdinamas jo paskaitų apie žurnalistiką ciklas, P. Bourdieu aiškiai atskyrė politiką nuo žurnalistikos. Jis teigė, kad nors šiuos laukus sieja abipusė priklausomybė (abu yra platesnio galios lauko dalyviai, konkuruojantys dėl socioumo vizijos ir divizijos principų primetimo), kiekvienas iš jų yra santykinai autonomiškas.

Teorinės tyrimo prielaidos

Veikėjų vaidmuo lauke

Žurnalistikai būdinga ta pati struktūra ir veikimo principai kaip ir bet kuriam kitam laukui. Didžiausiu lauko vienetu P. Bourdieu siūlo laikyti nacionalinę valstybę, kuri yra sudaryta iš mažesnių laukų, įsiterpusių į vienas kitą ir esančių lygiagrečiai kiekvienas kito atžvilgiu lyg rusiškos matrioškos. *Laukas* – tai objektyvių santykių tarp individualių ar institucinių veikėjų pozicijos tinklas arba išsidėstymas². Objektyvūs santykiai – tai struktūra, kuri egzistuoja nepriklausomai nuo individualios sąmonės ir valios³. Santykiai yra istoriškai susiformavę ir reprodukuojami arba konservuojami pagal objektyviai nusistovėjusias taisykles. Pozicijos – tai istoriškai susiformavusios hierarchinės sistemos, objektyvuotos socialinėje erdvėje⁴. Taigi P. Bourdieu mano, kad socialinės struktūros – objektyviai egzistuojantys santykiai lemia individualių ar institucinių veikėjų veiksmus.

Individualių veikėjų P. Bourdieu nelaiko racionaliai besirenkančiais (tokiais jie laikomi racionalaus pasirinkimo teorijos). Jie – teigia P. Bourdieu, yra supratingi⁵: supranta socialines struktūras ir, turėdami savo subjektyvius norus, viltis ir troškimus, supranta objektyvias galimybes, o tada sutinka su tam tikrais iš anksto jiems primestais socialinio pasaulio veikimo dėsniais ir, jais besinaudodami, organizuoja pokyčius arba atsisako dalyvauti lauko žaidime ir palieka lauką.

P. Bourdieu lauko teorijoje svarbi „žaidimo“ samprata. Laukas, kuriame klostosi santykiai, užimamos individualių ir institucinių veikėjų pozicijos, yra tarsi kovos arena, siekiant pertvarkyti tų pozicijų išsidėstymą⁶. Čia įtaką keičiant lauką ir nusistovėjusias žaidimo taisykles gali padaryti individualūs veikėjai.

² Bourdieu P., Wacquant L. Įvadas į refleksyviąją sociologiją. Vilnius: Baltos lankos, 1992/2003. P. 131.

³ Ten pat.

⁴ Wacquant. L. Pointers on Pierre Bourdieu and democratic politics. // Constellations. Vol. 11, No 1, 2004. [Interaktyvus, žiūrėta 2008 11 28]. Prieiga per internetą: <http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/CONSTPB1-POINTERSPB-POL.pdf>. P. 10.

⁵ Ten pat, p. 169.

⁶ Ten pat, p. 139.

Veikėjui, norinčiam žaidime laimėti, nepakanka valios ištraukti į žaidimą ir tikėjimo, kad žaidimą verta žaisti. Reikia sukaupti *galia*, kurią P. Bourdieu teorijoje įkūnija keturių tipų *kapitalai*.

Ekonominis kapitalas – tai pinigai arba kiti ištekliai, kurie lengvai paverčiami pinigais. Žurnalistikos lauke ekonominiu kapitalu galima laikyti tiražus, reitingus, priklausymą tam tikriems verslo savininkams, pajamas iš reklamos, kitų finansinių įplaukų⁷.

Kultūrinis kapitalas – tai išsilavinimas, praktinis žinojimas, artikuliaciniai gebėjimai. Kultūrinis kapitalas gali būti trijų daugybinių formų⁸: įkūnytų (vertingos tam tikrame lauke asmens savybės), objektyvuotų (tam tikrų vertingų daiktų turėjimas), institucionalizuotų (premijos, apdovanojimai). Žurnalistikos lauke kultūriniu kapitalu laikytinas profesionalumas teikti tiriamuosius straipsnius, reportažus, analizes, komentarus. Taip pat – sugebėjimas išlikti nešališkam.

P. Bourdieu taip pat skiria *simbolinį kapitalą*. Jis yra kaip dominavimo lauke teisėtumo forma, be to – tai likvidus kapitalas: per transformaciją gali įgauti tiek kultūrinio, tiek ekonominio kapitalo pavidalą. Veikėjai – institucijos ir individai, kurie dominuoja lauke, yra tie, kurie sėkmingai konvertuoja ekonominį kapitalą į kultūrinį ir atvirkščiai.

Tai darydami kaupia *socialinį kapitalą* – draugystės, kolegiškumo, pri pažinimo galią. Būtent per pastarąjį yra įteisinamas dominavimas lauke⁹.

Dalį kapitalo formų veikėjai atsineša su savimi tik patekę į lauką kaip ankstesnių patirčių palikimą. Čia P. Bourdieu svarbi *habitus* sąvoka. „Habitus yra <...> savybių konfigūracija išreiškianti skirtumus, objektyviai ištraukusius į egzistencijos sąlygas.“¹⁰ Dar P. Bourdieu sako, kad „Habitus yra atvira dispozicijų sistema, kuri priklauso nuo patirties, vadinasi,

⁷ Bourdieu, P. O televideonii i žurnalistike. Institut eksperimentalnoj sociologii, 2002. Orig. Liber -- Raison d'agir, 1996. P. 11.

⁸ Bourdieu, P. Les trois etats du capital culturel // Actes de la recherche en sciences sociales. 1979 (30), p.3. [Interaktyvus, žiūrėta 2009 03 03]. Prieiga per internetą: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/arss_0335-5322_1979_num_30_1_2654>. P. 3.

⁹ Benson R., Neveu E. Field theory as a work in progress // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P. 4.

¹⁰ Bourdieu P., Wacquant L. Įvadas į refleksyviąją sociologiją. Vilnius: Baltos lankos, 1992/2003. P. 170.

nuolatos yra jos veikiamą taip, kad pozicijos arba tvirtėja, arba kinta¹¹. Nors pagal lauko teoriją individai yra pajėgūs konstruoti, pritaikyti ir atmesti socialinius reiškinius per savo mąstymą ir savo praktikas, tačiau toks mąstymas neišvengiamai vyksta objektyviai egzistuojančių struktūrų, t.y., santykių sudėtyje.

Galima sakyti, kad P. Bourdieu atstovauja kritinio struktūralizmo srovei sociologijoje: pripažindamas struktūrų autonomiškumą ir įtaką veikėjams suvokiant socialinį pasaulį, jis taip pat mano, kad struktūros nėra nekintamos, o jas keisti gali ir individualūs laukų žaidėjai. Tačiau tik sutikdami su lauko primetamomis žaidimo taisyklėmis ir įgydami galią tai daryti.

Lauko veikimo dėsniai

Atskleidus P. Bourdieu siūlomą metodą ir pagrindines sąvokas (*laukas, habitus, kapitalas*), toliau pateikiami teoriniai lauko veikimo būdai – laukų struktūruojančios dimensijos, lauko reprodukcijos ir lauko konservavimosi modeliai. Šioje dalyje daugiausia remiamasi P. Bourdieu revizionistais – Rodney Benson ir Eric Neveu knyga „Bourdieu and the journalistic field“ (2005).

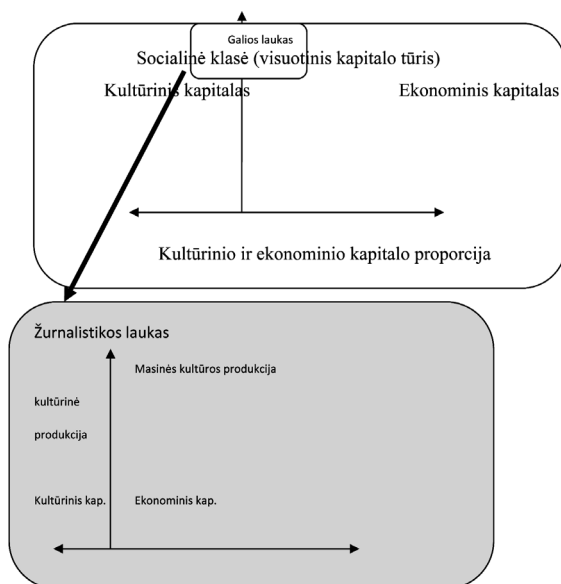
Pirmasis sociumą, taip pat ir kiekvieną lauką, santykius tarp laukų struktūruojantis matmuo – tai opozicija tarp ekonominio ir kultūrinio kapitalo, arba – opozicija tarp ekonominės ir kultūrinės galios¹². Ekonominį kapitalą atitinka heteronomiškasis lauko polius, kultūrinį – autonomiškasis. Žurnalistikos lauke kultūriniu kapitalu laikytinas veikėjų žinomumas – t. y., viena vertus, auditorijos pripažinimas, kita vertus – profesinėje bendruomenėje, o ekonominiu kapitalu – reitingai, tiražai, pardavimai, pajamos iš komercinės ir politinės reklamos, priklausymas

¹¹ Ten pat, p. 172.

¹² Benson R., Neveu E. Field theory as a work in progress // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P.5; taip pat Bourdieu P., Wacquant L. Įvadas į refleksyviąją sociologiją. Vilnius: Baltos lankos, 1992/2003, p. 107., taip pat Benson R. Field Theory in Comparative Context: A New Paradigm for Media Studies. // Theory and Society, Vol. 28, No. 3. (Jun., 1999), pp. 463-498. [interaktyvus, žiūrėta 2010 11 01]. Prieiga per internetą: <<https://steinhardt.nyu.edu/scmsAdmin/uploads/000/728/Benson%20Theory%20and%20Society%20best%20copy.pdf>>. P. 465.

tam tikrai finansinei grupei. Taip pat ir visas sociumas yra sutvarkytas kaip opozicija tarp kultūrinio ir ekonominio kapitalo. Kaip siūlo P. Bourdieu žurnalistikos lauką analizavę R. Benson ir E. Neveu, žurnalistikos lauko vietą sociumo lauke pagal opoziciją tarp ekonominio ir kultūrinio kapitalo galima pavaizduoti taip:

1 pav. Žurnalistikos lauko vieta sociumo lauke

Šaltinis: plg. Benson ir Neveu, 2005.

Žurnalistikos laukas yra platesnio galios lauko dalis – kaip visų laukų tarpininkas, užimantis pagrindinę poziciją galios lauke¹³. Buvimas galios lauku reiškia, kad žurnalistikai (kaip ir visiems kitiems galios laukams – politikos, ekonomikos, akademiniam) yra būdinga pritraukti pirmiausia ir daugiausia tuos veikėjus, kurie turi daugiausiai kapitalo, t.y., priklauso aukštesnei socialinei klasei. Būtent tai atsispindi vertikaliojoje ašyje (visuotinis kapitalo tūris), tuo tarpu horizontalioji ašis matuoja kultūrinio

¹³ Bourdieu P. The political field, the social field, and the journalistic field // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P. 36.

ir ekonominio kapitalo proporciją (kultūrinis polis lokalizuotas kairėje, ekonominis – dešinėje). Kai veikėjai juda iš dešinės į kairę, dominuojančio kultūrinio kapitalo proporcija didėja, o dominuojančio ekonominio kapitalo proporcija mažėja. Socialinių klasių erdvėje nuo apačios iki viršaus, visas kapitalų tūrio rodiklis auga¹⁴.

Savo kairiajame kultūriniame poliuje žurnalistika yra griežtos kultūrinės produkcijos dalis (gamyba kitiems kultūrinės produkcijos gamintojams – maži literatūros žurnalai, avangardinis menas, muzika ir t.t.), savo dešiniajame, ekonominiame poliuje žurnalistika priklauso masiniam kultūrinės produkcijos laukui¹⁵. P. Bourdieu sako, kad pagal dominuojančias tendencijas žurnalistika priklauso būtent šiam laukui. Tai yra, palyginti su kitais specializuotais laukais didžiajame kultūrinės produkcijos lauke, žurnalistika „charakterizuojama <...> aukštu heteronomijos laipsniu“¹⁶ ir tai reiškia, kad ji yra silpnai autonomiškas laukas.

Pasak R. Benson ir E. Neveu, opozicija tarp ekonominio ir kultūrinio kapitalo, tai yra opozicija tarp autonomiškojo ir heteronomiškojo laukų polių sudaro kovos arba žaidimo lauke esmę. Veikėjai (individualūs ir institucijos) konkuruoja tam, kad reguliuotų tas kapitalo formas, kurias jie turi arba norėtų įgyti – t.y., ne tik kultūrinį arba ekonominį kapitalą, bet ir socialinį kapitalą, kuris padėtų įteisinti ir išlaikyti jų dominavimą lauke. Tačiau, kai veikėjai nori judėti iš heteronomiškojo polio į autonomiškąjį arba, kitaip tariant, iš ekonominio lauko polio į kultūrinį, autonomiškasis lauko polis patiria spaudimą ir tam priešinasi¹⁷.

Antroji laukus sutelkiantis matmuo – opozicija tarp naujo ir seno¹⁸.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Bourdieu, P. *The rules of art: genesis and structure of the literary field*. Vert. Emanuel Susan. Stanford University Press, 1996. Orig. 1992. P.124.

¹⁶ Bourdieu P. *The political field, the social field, and the journalistic field* // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P. 42.

¹⁷ Benson R., Neveu E. *Field theory as a work in progress* // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P.5.

¹⁸ Benson R. *Field Theory in Comparative Context: A New Paradigm for Media Studies*. // *Theory and Society*, Vol. 28, No. 3. (Jun., 1999), pp. 463-498. [interaktyvus, žiūrėta 2010 11 01]. Prieiga per internetą: < <https://steinhardt.nyu.edu/scmsAdmin/uploads/000/728/Benson%20Theory%20and%20Society%20best%20copy.pdf>>. P. 469.

Naujų veikėjų įsiliejimas į lauką gali tarnauti tiek kaip lauką konservuojanti, tiek kaip lauką transformuojanti jėga¹⁹.

Esminis vaidmuo čia tenka kultūriniais tarpininkams: žurnalistikos lauke – žurnalistams ir redaktoriams. Būtent jie kuria lauko simbolinio kapitalo turinį, vertybinę jo hierarchiją ir skleidžia ją, viena vertus, savo bendruomenėje, t.y., tarp žurnalistų. Jie gali būti „gero skonio“ lyderiai, nusistovėjusios tvarkos palaikytojai, bet kartais – ir naujų žurnalistikos madų diktotojai.

Nauji veikėjai lauke gali įsitvirtinti tik pabrėždami savo išskirtinumą nuo tų, kurie jau yra lauke, todėl naujieji veikėjai junta paskatą ieškoti išsiskiriančių saviraiškos formų, kaip būtų galima tapti skonio lyderiais, o kalbant apie naują masinės informacijos priemonės instituciją – pateikti išsiskiriančią redakcinę poziciją²⁰.

Kuo čia svarbus politikos ir žurnalistikos lauko santykio aspektas? Naujo ir seno opozicija ypač priklauso nuo situacijos darbo rinkoje ir nuo masinės komunikacijos priemonių koncentracijos. Pirma, kuo daugiau yra žmonių, norinčių dirbti žurnalistinį darbą, kitaip tariant, kuo konkurencija tarp jų didesnė, tuo įsidarbinę jie būna labiau konformistiški, tampa ekonominio ir politinio spaudimo lauke objektu²¹. Antra, svarbus masinės komunikacijos priemonių koncentracijos lygis: kuo mažiau darbdavių, tuo didesnis stresas prarasti darbą. Tai irgi skatina konformistiškumą politinio ir ekonominio spaudimo primetamiems apribojimams²².

R. Benson ir E. Neveu skiria šiuos konservatyvios ir progresyvios lauko struktūros reprodukcijos veiksnius²³:

- 1) naujos žurnalistų rekrutavimo strategijos (griežtesnė atranka gali leisti padidinti naujienų kokybę, tačiau didelė įsiliejimo į lauką

¹⁹ Bourdieu P. The political field, the social field, and the journalistic field // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P. 42-43.

²⁰ Bourdieu, P. O televidenii i žurnalistike. Institut eksperimentalnoj sociologii, 2002. Orig. Liber -- Raison d'agir, 1996. P. 92-93.

²¹ Bourdieu P. The political field, the social field, and the journalistic field // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P. 42.

²² Ten pat.

²³ Benson R., Neveu E. Field theory as a work in progress // Bourdieu and the journalistic field. Polity press: 2005. P.6.

konkurencija stiprina žurnalistų konformistiškumą prie jau galiojančių praktikų ir rašymo formų);

- 2) klasinės kompozicijos pasikeitimas įsiliejančiųjų į žurnalistikos lauką sudėtyje: žurnalistai iš aplinkos, kur aukštesnis kultūrinis ir ekonominis kapitalas, turi didesnę motyvaciją radikaliau keisti lauką.

Opozicija „nauja“ prieš „seną“ negali iš esmės pakeisti lauko struktūros – bent jau tol, kol žaidėjai sutaria dėl bendrų žaidimo taisyklių ir tol, kol patiriamas spaudimas iš kaimyninių laukų²⁴. Pasak R. Benson ir E. Neveu, lauko struktūrą ar išsidėstymą galios lauke iš esmės galėtų pakeisti tik tokie sukrėtimai kaip *politinės santvarkos pasikeitimas, ekonomikos politikos pakeitimas*, iš esmės naujas *masinės komunikacijos priemonių veiklos reglamentavimas*, ekonomikos krizės, taip pat – masiniai socialiniai judėjimai. Kiekvienas iš tokių išorinių, netikėtų sukrėtimų galėtų transformuoti santykinį autonomiškų ir heteronomiškų polių prisitraukimą žurnalistikos lauke, taip pat žurnalistikos lauko susiliejamą su kitais galios laukais²⁵.

Tyrimo metodas

Straipsnyje analizuotas autonomiškasis žurnalistikos lauko polius – *politikos žurnalistikos laukas*, t.y., redakcijos, kurios turi specialius politikos skyrius arba specialius politikos korespondentus ir laiko politikos naujienų ir analizės pateikimą būtiną savo redaguojamuose leidiniuose, rengiamose programose. Tyrimo metu buvo atlikti šeši pusiau struktūruoti interviu su žiniasklaidos elitais. Kadangi P. Bourdieu lauke yra svarbios lauko žaidėjų pozicijos ir pozicijų istorinės trajektorijos, padedančios nusakyti lauko veikėjų *habitus* respondentų atranka buvo daroma vadovaujantis dviem kriterijais, kad:

- 1) padengtų visus institucinių lauko dalyvių pozicijų atitikmenis (spauda, radijas, internetas, televizija, naujienų agentūra), taip pat orientuotasi į dominuojančias pozicijas turinčius lauko dalyvius.
- 2) atspindėtų lauko istorinio formavimosi trajektoriją (naujosios kartos žurnalistikos elitas ir vyresnės kartos žurnalistikos elitas).

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

Pagal pirmąjį kriterijų dalyvauti tyrime buvo kviečiami dominuojančias pozicijas Lietuvos žurnalistikos lauke turinčių žiniasklaidos priemonių vyriausieji redaktoriai ir politikos redaktoriai. Tai yra iš televizijos „TV3“ – 2008-ųjų metų TNS-Gallup duomenimis, pagal pasiektą didžiausią dienos auditoriją ir žiūrėto laiko dalį, televizijos lyderės; iš „Lietuvos radijo“ – pagal klausytą laiką, 2008-ųjų duomenimis, dominuojančio tarp visų radijo programų; iš nacionalinio dienraščio „Lietuvos rytas“ – dominuojančio pagal skaitomumą Lietuvoje (antras po dienraščio „Vakaro žinios“)²⁶ ir Lrytas.lt portalo, taip pat antro pagal užimamas pozicijas internetinėje žiniasklaidoje Lietuvoje. Iš didžiausio ir populiariausio interneto naujienų portalo Delfi.lt²⁷, taip pat – iš naujienų agentūros BNS (*Baltic News Service*).

Pagal antrąjį kriterijų, tyrime dalyvauti buvo kviečiamas naujosios kartos žurnalistikos elitas: TV3 savaitinės politikos komentarų laidos redaktorė, nacionalinio radijo portalo skyriaus redaktorius, Delfi.lt vyriausioji redaktorė, BNS naujienų agentūros vyriausioji redaktorė. Vyresnės kartos politikos žurnalistikos elitui atstovavo BNS naujienų agentūros vyriausiasis redaktorius ir dienraščio „Lietuvos rytas“ portalo Lrytas.lt vyriausiasis redaktorius. Skirtis tarp naujosios ir vyresniosios kartos redaktorių ta, kad pirmieji į politikos žurnalistikos lauką įsiliejo XX a. 10 dešimtmečio antroje pusėje, kuriantis naujoms komercinėms žiniasklaidos institucijoms, interneto portalams, kitaip tariant, stiprėjant heteronomiškajam žurnalistikos lauko poliui. Antrieji tuo tarpu politikos žurnalistikos lauke ir politikos lauke dalyvavo nuo XX a. 9-10 dešimtmečių sankirtos. Kalbant apie institucinių pozicijų istorinę formavimosi trajektoriją, TV3 televizija yra pirmoji komercinė televizija Lietuvoje, įsikūrusi 1993-aisiais metais²⁸, BNS naujienų agentūra atsiradusi 1990 metais, „Lietuvos rytas“ ilgai buvo politikos lauko dalis ir jo atsiskyr-

²⁶ Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga. TNS Gallup, 2008. [Interaktyvus, žiūrėta 2009 04 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.tns.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai/ziniasklaidos-tyrimai-metine-ziniasklaidos-tyrimu-apzvalga>>.

²⁷ Lietuvos tinklalapių savaitės unikalių lankytojų skaičius. TNS Gallup. [Interaktyvus, žiūrėta 2009 03 04]. Prieiga per internetą: <<http://www.tns-gallup.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai-interneto-tyrimas-tns-matrix-duomenys-lietuvos-tinklalapiu-savaite-unikaliu-lankytoju-skaicius?p=2009/21&c=Naujienų%20portalai>>.

²⁸ UAB Tele-3 įregistruota 1992-05-07, *red. past.*

mas nuo politikos lauko vyko kartu su visos žiniasklaidos kova dėl autonomijos. Nacionalinis radijas taip pat ilgai buvo politikos lauko dalis ir *formaliai* jis tebėra valstybės radijas, nors dažniau traktuojamas, remiantis nauja teise, kaip visuomeninis radijas. Jo atstovo, dirbančio naujame radijo darinyje – interneto portale – *habitus* formavimosi trajektorija yra trumpiausia palyginti su kitais tyrime dalyvavusiais politikos žurnalistikos lauko atstovais, tai pati jauniausia žurnalistikos elito grandis. Skirtis *sena – nauja* padės išryškinti, kuria kryptimi vyksta politikos žurnalistikos lauko transformacija dabar ir apibūdinti lauko struktūros ir vertybių reprodukciją.

1 lentelė. Respondentų kodavimas

Žiniasklaidos priemonė/pozicija	Vyr. redaktorius/ė	Apžvalgininkas	Reporteris
Televizija/specializuotas politikos savaitraštis (TV)	TV		
Radijas/radijo portalas	R		
Naujienų agentūra 1	NA1		
Naujienų agentūra 2	NA2		NA2
Dienraštis/dienraščio portalas	D		
Naujienų portalas	NP		

Lietuvos politikos žurnalistikos laukas

Veikėjų judėjimas lauke

Kiekvienas įeinantis į politikos žurnalistikos lauką turi turėti specifinį kultūrinį kapitalą – išsilavinimą ir tam tikras žurnalisto būdo savybes. Tai – tarsi „stojamasis mokestis“ už teisę lauke dalyvauti. Kalbintieji redaktoriai minėjo tokius reikalavimus, keliamus politikos žurnalistams: būtinas lavinimasis aukštojoje mokykloje (universitete), politinių ir eko-

nominių procesų ir valdžios institucijų veikimo suvokimas, taip pat – ideologinis raštingumas.

*„Aukštąjį išsilavinimą, manau, reikia turėti. <...> reikalingas, na, tas vadinamasis bendras išsilavinimas, suvokimas apie procesus. Tai pirmiausia paprastas – kaip priimami įstatymai, koks yra valdžių pasidalijimo principas, kokios yra kompetencijos <...> Teismas, Vyriausybė, Parlamentas, prezidentas, kariuomenės funkcijos, užsienio politika. Šiandien ypatingai reikalingas Europos Sąjungos išmanymas, pasaulio politikos išmanymas. <...> Labai gerai būtų, kad politikos žurnalistai, kas pas mus iš tikrųjų yra dažnai bėda, kad politikos žurnalistai turėtų bent minimalų ekonominį išsilavinimą arba suvokimą. (NA1)“.*²⁹

„<...> šitoj srity žmonės turi skaityti ne tik spaudos pranešimus, bet ir Fukujamą, ir kitus. <...> susigaudyti reikia, kuo pasaulis kvėpuoja, nes priešingu atveju... nieko tu nesužinosi užduodamas primityvius klausimus. Arba negalėsi pagauti politiko. Pavyzdžiui, gaudyti liberalą, tai lengviausia yra ant neatitikimo ideologijos ir veiksmų. Bet tokiu atveju tu gerai turi tas ideologijas pažinoti. Lygiai taip pat ir konservatorius, ir liberalus geriausia gaudyti ant neatitikimo“. (D)

Specialios politikos žurnalistų rekrutavimo strategijos Lietuvos nacionalinėje žiniasklaidoje netaikomos. Redaktorių teigimu, politikos žurnalistai į lauką įsilieja natūraliai, savo iniciatyva domėdamiesi politika, dažniausiai ateina iš aktualijų dirbti politikos žurnalistais:

„Iš tikrųjų labai priklauso nuo paties žmogaus, kiek jisai yra pats susidomėjęs ir renkasi tą sritį“. (NP)

„Jeigu jam yra įdomi ta politikų bendruomenė, jeigu jam yra įdomus tas laukas, sakykim, politinis socialinis laukas, jisai toliau domisi ta sritimi ir tampa politikos korespondentu, kažkokio ypatingo tapimo, manau, nėra <...>“. (R)

Tik vienas respondentas nurodė, kad į dienraščio politikos skyrių kviečiami didelę darbo patirtį politikos žurnalistikoje turintys žmonės. Tačiau tai netaikoma jo redaguojamam tai pačiai žiniasklaidos priemonei priklausančiam naujienų portalui:

„<...> neprisimenu nė vieno atvejo, kad į politikos skyrių būtų ateinama va taip kaip pas mane į internetą trečiam arba net antram kurse <...> Į politikos

²⁹ Čia ir kitur citatų kalba palikta neredaguojant, aut. past.; red. past.

skyrių ateidavo žmonės, jau kažkur dirbę <...> apsiskaitymo reikia daugiau ir gyvenimiškos patirties reikia daugiau“. (D)

Taigi manoma, kad Lietuvoje didelių apribojimų, kliūčių ar reikalavimų naujiems žurnalistams patekti į politikos žurnalistikos lauką nėra, politikos žurnalistikoje dirba daug jaunų, studijų dar net nebaigusių žmonių.

Politikos žurnalistų darbo paprastai mokomasi jau tiesiogiai dirbant su politikais – nuo pat pradžių šių laukų santykis yra glaudus. Klausiami apie tai, kokius etapus reikia pereiti norint tapti politikos žurnalistu, redaktoriai pabrėžė, kad pradėti reikėtų nuo aktualijų žurnalistikos – geriausia, darbo parlamente ir vyriausybėje.

„<...> padirbi truputėlį redakcijoje, tas truputėlis gali būti, aišku, priklausomai nuo tavo gebėjimo susiorientuoti, susivokti. Tai galėtų būti 3 mėnesiai, pusę metų ir po to varyčiau visus į Seimą, dirbti korespondentais Seime. Geresnės mokyklos politikos žurnalistui, manau, negu Seimas nėra <...>“. (NA1)

„Geriausia yra pradėti nuo eilinio reporterio darbo Seime ar Vyriausybėje, kur būna pavesta domėtis viskuo ir apie viską. Imlus ir protingas žmogus susipažįsta su žmonėmis ir pradeda skaityti teisės aktus“. (TV)

Kalbėdami apie politikos žurnalistų bendruomenės atsinaujinimą, redaktoriai pabrėžia, kad politikos žurnalistų yra nedaug, atsinaujinimas neintensyvus. Aukštą kultūrinį kapitalą turinčių žurnalistų, arba kitaip – gerų politikos žurnalistų Lietuvos žurnalistikos lauke yra nedaug.

„Gerų žurnalistų <...> iš tos nacionalinės žiniasklaidos, kur tenka suktis tuose sluoksniuose <...> tai skaičiuokim dešimtis <...>. Arba kelios dešimtys geriausiu atveju. Tai yra tikrai ribotas skaičius žmonių. Ne, kelios dešimtys net netraukia <...> O naujų žurnalistų, taip kad greitai prisigaminėtų, sakyčiau, kad ne <...> siaurąja prasme politikos žurnalistų tai ne taip daug ir to atsinaujinimo nėra tokio, koks galbūt galėtų būti <...>“. (NA2)

„<...> jeigu manęs paklaustų, kokie yra geri politikos žurnalistai, tai vis tiek aš išvardyčiau labai nedaug jų ir tai dar su išlygom“. (NP)

Judėjimas politikos žurnalistikos lauke, politikos žurnalistų kaita redakcijose ir naujų – jaunų žurnalistų, su mažesniu socialiniu ir kultūriniu kapitalu atėjimas į lauką, jų pašalinimas iš lauko iš esmės priklauso nuo ekonominio žurnalistikos lauko polio (t.y., heteronomiškojo polio) spaudimo:

„<...> pastaraisiais metais vyko plėtra, steigėsi „Vilniaus diena“, „ATN“, „15 minučių“, prieš tai – dar „Alfa.lt“. Tai su šitais portalais žurnalistų poreikis atsirado žymiai didesnis, atsirado naujų, jaunų žmonių šitoje rinkoje“. (NP)

„Dabar, kai krizė <...>, vis daugiau atleidžiama žurnalistų ar keli prastesni keičiami vienu geresniu“. (TV)

Dėl ribotų likvidaus (t.y., lengvai transformuojamo į ekonominį kapitalą) kultūrinio kapitalo išteklių, vyksta profesionalių politikos žurnalistų nutekėjimas iš lauko:

„Judėjimas pasibaigia, kad, deja, bet daug labai tų žmonių išeina į valstybės tarnybą <...> Žmonės gal pavargsta laukti įvertinimo. Vėlgi – karjeros galimybės žiniasklaidoje yra gerokai mažesnės, tą reikia pripažinti. Trys etapai faktiškai. Žurnalistas, redaktorius. O vietų iš tikrųjų yra mažai šitoms visoms. Ir tas turbūt žmones gal šiek tiek išvargina“. (NA1)

Iš politikos žurnalistikos lauko dažnai nutekama į politikos lauką, tai irgi liudija apie itin glaudžius šių laukų santykius.

Apibendrinant politikos žurnalistų įsiliejimą į Lietuvos politikos žurnalistikos lauką, judėjimą lauke ir pasišalinimą iš jo, galima sakyti, kad įsiliejimas į lauką nėra nužymėtas formalių etapų, į lauką galima patekti, jeigu veikėjas turi lauke vertinamą kultūrinį kapitalą ir demonstruoja potencialą jį auginti. Nesant specialių politikos žurnalistų lavinimo ir rekrutavimo strategijų, naujų politikos žurnalistų įsiliejimas į lauką nėra didelis, kur kas labiau negu motyvacijos dirbti politikos žurnalistikoje, lemiamas heteronomiško politikos žurnalistikos lauko polio spaudimo. Tas pats pasakytina ir apie išėjimą iš politikos žurnalistikos lauko – nesant galimybės realizuoti aukštą kultūrinį kapitalą politikos žurnalistikoje, vyksta emigracija į politiką. Artumo su politika aspektu politikos žurnalistai tiesiai iš universitetų per redakcijas patenka į politikos lauką, o, stingant erdvės turimam kultūriniam kapitalui panaudoti žurnalistikoje, išeina iš žurnalistikos lauko ir dažnai įsilieja būtent į politikos lauką, t.y., tampa visaverčiais jo dalyviais. Specifinių praktikų politikos žurnalistai taip pat mokosi stebėdami procesus politikos lauke. Taigi nuo pat žurnalistinio darbo pradžios politikos žurnalistai yra itin arti politikos lauko – kur kas arčiau negu kitų sociumo laukų, savo auditorijos, kuriai rašo. Sparti politikos žurnalistų kaita, lyderių neįsitvirtinimas yra vienas iš konservatyvaus lauko požymių.

Politikos žurnalistikos lauko vertybės ir jų reprodukcija

Autonomiškumą nuo heteronomiškojo žurnalistikos lauko polio ir nuo politikos lauko padeda išlaikyti vidinės politikos žurnalistikos vertybės ir jų reprodukcija. Politikos žurnalistikoje dominuoja nuomonė, kad „bet koks solidus leidinys arba televizija... <...> turės geras žinias, turės politikos komentarus ir panašius dalykus, nors jie tau neneša realiai pelno.“ (NP). Taigi galima sakyti, kad politikos žurnalistika suvokiama kaip prestižinis, labiausiai kultūrinis ir solidus žurnalistikos lauko polis.

Politikos žurnalistikos lauko vertybes padeda atskleisti skirtis tarp gero ir blogo politikos žurnalisto. Redaktorių atsakymai į klausimą, kuo skiriasi geras ir blogas politikos žurnalistas apibendrinami 2 lentelėje:

2 lentelė

Geras politikos žurnalistas	Blogas politikos žurnalistas
<ul style="list-style-type: none"> - turi poziciją (nuomonę)... - tačiau jos neperša; - yra neabejingas - nedemonstruoja simpatijų... ...ir antipatijų - siekia išlikti maksimaliai objektyvus - netampa politiku, išlaiko distanciją - nesusitapatina - dirba skaitytojui - kritiškai vertina gaunamą medžiagą - patyręs 	<ul style="list-style-type: none"> - indiferentiškas - susitapatina su... ... ideologiškai priimtina grupe ... finansiškai priimtina grupe ... leidėjų interesais - tampa politiku neviešąja prasme ir ima daryti politiką (žaidžia politikos mikrokosme) - šališkas, dirba partijai - nerūpi auditorijos interesai - nepatyręs

Visi redaktoriai įvardija panašius bruožus, kurie apibūdina gerą arba blogą politikos žurnalistą. Tai – bendri principai, dėl kurių sutaria lauko žaidėjai, įsitraukdami į politikos žurnalistikos lauko žaidimą. Nors egzistuoja bendras sutarimas dėl kertinių dispozicijų, atsakymai apie gerą ir blogą politikos žurnalistą, kad ir nežymiai, bet varijuoja.

NP ir R geras žurnalistas opozicijų triadoje (patyręs/nepatyręs, turi poziciją/neturi, susitapatinęs/nesusitapatinęs) linksta kategorijų link: patyręs, tačiau neturi pozicijos, nesusitapatinęs. Tuo tarpu D, NA1, NA2 ir TV gerą žurnalistą apibūdina labiau kaip patyrusį, bet turintį poziciją,

nesusitapatinusį. Skirtumai gero ir blogo žurnalisto suvokime sudaro lošimo, vykstančio politikos žurnalistikos lauke, esmę.

Beveik visi redaktoriai pabrėžia, kad konkurencija tarp politikos žurnalistų yra didelė. Konkurencija – tai kaip P. Bourdieu įvardija – ir yra specifinis lauko žaidimas, kai reprodukuojamos lauko vertybės. Tik viena redaktorė pamini, kad konkurencija tarp politikos žurnalistų „*ne tokia aštri, kaip galėtų pasirodyti. Kol kas visi gali rasti savo nišą (TV)*“. Taigi kaip vyksta lošimas politikos žurnalistikos lauke?

Individualių politikos žurnalistų kultūrinis kapitalas, tampantis ir simboliniu kapitalu (t.y., specifiniu politikos žurnalistikos laukui), suvokiamas kaip įkūnytasis (natūralus) kultūrinis kapitalas: „*Tam, kad tu būtum geru žurnalistu, tau turi būti duota. Duota, kas sakyti iš Dievo, kas sakyti – iš gamtos*“ (NA1). Įkūnytasis kultūrinis (simbolinis) kapitalas suprantamas kaip tai, kad žurnalistas „*sugeba geriau užmegzti kontaktus <...> sugeba greičiau reaguoti, sugeba pamatyti tai, ko nepamato kiti. Sugeba daugiau atsiminti, sugeba suvesti sąsajas tarp skirtingų įvykių <...> sugeba parašyti pirmesnis, paklausti teisingesnio klausimo, ištraukti atsakymą. Arba surasti pranešime, kuriame kitiems atrodo, kad nieko nėra, tą būtent vietą, skaičių ar sakinį, kuris paskui pavirsta į pranešimą ir visai kitos temos*“ (NA1). Politikos žurnalistikos lauke politikos žurnalistams šis kapitalas yra ir konkurencijos kovos priemonė, bet kartu ir laimėjimas.

Pirma, laimint arba pirmaujant šiame žaidime yra sutvirtinama arba pagerinama savo pozicija institucijoje, kurioje dirba politikos žurnalistas:

„*<...> tau suteikiama teisė parašyti komentarą su savo nuotrauka <...> Televizijoje tai galėtų būti tos savaitinės komentarų laidos*“. (NA1)

„*<...> tokių gali būti, kaip skambių pareigų – kaip spec.korespondentas, tavo redakcija atleidžia nuo to srauto. Tai, kad tu neprivalai daryti kažkokių kasdienių žinučių, kad tu gali karts nuo karto padaryti kažkokią prabangią medžiagą ir panašiai. Manau, kad tokios visokios formos ir įrodo pripažinimą*“. (NP)

Taip pat išauginama jo vertė gerų žurnalistų stokojant tarpinstituciniu lygmeniu. Tai reiškia, kad gero politikos žurnalisto turimas simbolinis kapitalas yra ypač likvidus ir bet kada darbo užmokesčio pavidalu gali būti paverčiamas ekonominiu kapitalu: „*tavęs nori visi, įvairios žiniasklaidos priemonės, jos kviečiasi tave dirbti ir siūlo tau didelius pinigus*“. (NP)

Antra, kaupiamas socialinis kapitalas, kuris gali būti trijų formų:

- Pripažinimas tarp kolegų (<...> kvietimas į laidas pokalbiams, tam tikra prasme. Nes jeigu tave kviečia į laidą, debatų <...> tai reiškia pripažįsta, kad tu gali sukurti turinį (NA1); Tave gerbia kolegos. (TV)
- Pripažinimas informacijos šaltinių – politikų bendruomenėje: („<...> tavimi pasitiki apskritai politikos bendruomenė. Kai tu nesi tapatinamas, kai tu sugebi būdamas politikos žurnalistu išvengti interesų konfliktų, tu sugebi atsispirti pagundoms net jeigu, na, kaip ir įprasta žmogus pagal ideologiją priklausai, paremi vieną ar kitą politinę grupę. Tai vat manau toks pasitikėjimas, kai tavimi pasitiki visa politinė bendruomenė ir tai būtent ir yra laimėjimas šitoj srity“. (TV)
- Pripažinimas sociume, kituose galios laukuose: („<...> kvietimas į įvairius renginius, konferencijas <...>, skaityti pranešimų apie žiniasklaidą, politiką“. (NA1); „Tave gerbia skaitytojai/klausytojai/žiūrovai“ (TV).

Laimėjimai individualių veikėjų lygmeniu sudaro esmę kovos dėl specifinio kultūrinio kapitalo tarp institucijų. Šiame lygmenyje vyksta kova tarp institucinių pozicijų ir dėl jų pagerinimo. Konkurencija vyksta priemonėmis ir tikslu panaudojant specifinį (simbolinį) kapitalą, varžomasi dėl „originalių, patrauklių, ekskliuzyvinių medžiagų, [dėl to] ar tu pirmas turėsi tą medžiagą ar ne pirmas“ (NP).

Suvokiama, kad politikos žurnalistikos lauke respektabilios gali būti institucijos kur kas labiau nei pavieniai žurnalistai. Lietuvos specifika ta, kad: „žmonės vieni kitus pažįsta ir tu tikrai neturėsi tokio visapusio žurnalisto – reporterio, kuris turės šaltinių įvairiose partijose, įvairiose frakcijose. <...> Užtai gerai yra kontorai turėti keletą žurnalistų politikos, kurie turėtų skirtingus šaltinius <...> dažnai būna tokie, tarkim, kad pasiskirsto, tarkim, kad ir neformaliai natūraliai susiklosto, kad vieni bendrauja daugiau su vienais politikais, turi daugiau šaltinių vienose partijose, kiti kitose ir taip gaunasi kažkoks balansas“ (NP).

Apibendrinant galima sakyti, kad gero politikos žurnalisto suvokimas tarp žiniasklaidos elito nėra stipriai varijuojantis, iš esmės sutariama beveik dėl visų kriterijų (nedaug skiriasi suvokimas, kiek politikos žurnalistas turi būti neutralus). Instituciniu lygmeniu vykstantis lauko žaidimas, kuomet kaupiami kapitalai ir užimamos pozicijos palieka erdvės veikė-

jams koreguoti nusistovėjusias žaidimo taisykles, tačiau, kaip aptarta anksčiau, potencialūs būsimieji lyderiai lauke neužtrunka.

Politikos žurnalistikos lauko santykis su politikos lauku

Politikos žurnalistų įsitraukimas į didžiąją politiką, t.y., politines partijas ir valstybės institucijas Lietuvos žiniasklaidos elito vertinamas itin neigiamai – pripažįstama, kad tokių atvejų Lietuvos nacionalinėje žiniasklaidoje esama, tačiau iš esmės žurnalistai, dalyvaujantys didžiojoje politikoje suvokiami kaip painiojantys interesus ir pažeidžiantys žurnalistikos lauko autonomiškumą nuo politikos:

„<...> žinau žurnalistų, kurie dirba Seimo narių padėjėjais ir yra žurnalistai. Ir to nėra deklaravę. <...> Tai yra ne tiktai pozicijos turėjimas, bet, na, pareigos kažkokios būnant Seimo nario padėjėju yra atlygio gavimas. Tu gauni už tai pinigų. Ir tuo pačiu metu tu gauni pinigų iš žiniasklaidos priemonės už žurnalistinį darbą. Tai, na, vis tiek, žiniasklaida ir politika yra skirtingi frontai. Tu gali sakyti, kad siekiamybė yra viena, siekiai – tie patys. Tai yra visuomenės gerbūvis, valstybės ir panašiai. Bet laikysena ir veikimas yra visiškai skirtingas, žiniasklaida atlieka tam tikrą priežiūros, kontrolės funkciją ir čia yra tam tikrų interesų konfliktai. <...> sakyčiau smerkiu tokį dalyką“. (NA2)

Naujiųjų agentūros vyriausiasis redaktorius teigė, kad žurnalistai, išėję dirbti į valstybės tarnybą, neturėtų atgal grįžti į žurnalistiką, nes jie niekada nebegalės būti objektyvūs:

„<...> manau, kad neįmanoma sugrįžti [iš valstybės tarnybos] ir būti žurnalistu. Tokiu pačiu, koku buvai. Nors Lietuvoje tokios praktikos yra. <...> mano supratimu tas nedera. Aš taip nemanau, kad taip turėtų būti, aš manau, kad tai yra klaida“. (NA1). Šis naujiųjų agentūros redaktoriaus požiūris skirtingas nuo dienraščio portalų redaktoriaus ir linksta stipresnio autonomiškumo polio politikos žurnalistikos lauke link.

Ypač griežtai apie politikos žurnalistų dalyvavimą politikoje atsiliepė R ir NP: politikos žurnalistai jokiais formomis negali būti įsitraukę į didžiąją politiką. R ir NP atstovauja jaunajai kartai redaktorių, įsiliejusių į lauką.

Kalbant apie žurnalisto ir žiniasklaidos priemonės ideologinį angažuotumą Lietuvos politikos žurnalistikos lauke, atsakymus į klausimus galima nagrinėti dviem pjūviais: „aš“ – „kiti“.

Aptariant pirmąjį, „aš“ pjūvį, redaktoriai kalbėjo apie savo vadovaujamų žurnalistų ir savo žiniasklaidos priemonės ideologinį angažuotumą. Galima sakyti, kad žurnalistų ir žiniasklaidos priemonės ideologinis angažuotumas Lietuvos politikos žurnalistikos lauke tarp redaktorių suvokiamas kaip nepageidaujamas. Tačiau nuomonės, kad ir nedaug, bet varijuoja. Dalis redaktorių mano, kad reikėtų griežtai atskirti asmeninius žmogaus politinius įsitikinimus nuo žurnalistinio darbo, nebent tai būtų politikos apžvalgininko pozicijos (NA1, NP, R). TV, NA2 ir D mano, kad žurnalistas vis dėlto turi nuo kažko, t.y., ideologinės pozicijos, atsispirti ir jis pasaulį mato per savo vertybių prizmę, todėl politikos žurnalistų tekstuose žurnalistų pažiūros gali atsispindėti, o kartais atsispindi visai nesąmoningai.

Analogiškai dalies respondentų supratimu turėtų elgtis ir jų vadovaujamos žiniasklaidos priemonės – likti neangažuotomis ir išlaikyti kuo didesnę nuomonių lygsvarą (TV, NP, NA1, R). Nacionalinio radijo portalų redaktoriai tiki, kad ideologinis žiniasklaidos priemonės neangažuotumas yra siekiamybė, tačiau Lietuvoje tai galėtų pavykti tik didžiosioms žiniasklaidos korporacijoms, nelietuviško kapitalo žiniasklaidos įmonėms. Atsakymai į klausimus, ar įmanoma politikos žurnalistikos autonomija nuo vyriausybės vykdomų politikų ir ideologijų, taip pat į klausimą, ar gali politikos žurnalistai įsitraukti į pilietinius judėjimus, pasiskirstė taip:

3 lentelė. Politikos žurnalistų įsitraukimo į politiką suvokimas

NE					Žurnalistas gali...	TAIP			
TV	R	D	NP	NA1		NA1	D	NA2	TV
	R	D	NP		...dalyvauti pilietiniuose judėjimuose	NA1		NA2	TV
	R		NP	NA1	...demonstruoti ideologinius įsitikinimus savo žurnalistikoje		D	NA2	TV
					Žiniasklaidos priemonė gali...				
TV	R		NP	NA2	...turėti sutampančių su vyriausybės vykdoma politika pozicijų		D		
TV	R	D	NP	NA2	...būti nekritiška Vyriausybei ir politikai				

Kairiajame 3 lentelės poliuje – apribojimai, kuriuos peržengus, manoma, išnyktų riba tarp politikos ir žurnalistikos. Dešiniojoje pusėje – tai, ką žurnalistas ir žiniasklaidos priemonė gali sau leisti naudoti kaip žaidimo priemones politikos žurnalistikos lauke nebijodami, kad bus pažeistas politikos žurnalistikos lauko autonomiškumas nuo politikos. Daugiau pabrėžiama tai, ko negali daryti politikos žurnalistikos lauko žaidėjai nei tai, ką jie gali daryti: žurnalistas leidžiama daugiau, negu žiniasklaidos priemonėms – instituciniams veikėjams. Iš principo sutariama tik dėl to, kad politikos žurnalistikos laukas, norėdamas išlaikyti savo autonomiškumą nuo politikos, turi išlikti kritiškas vyriausybės atžvilgiu. Taigi galima sakyti, kad Lietuvos politikos žurnalistikos lauko žaidėjai turi skirtingus matymus savęs – kaip žurnalistų ir savęs – kaip institucijų:

- vieni linkę tapatinti politikos žurnalistą su pasišventimu ir ištikimybę žiniasklaidos institucijos vertybėms:

„Mes neturime vadovautis savo emocijomis ir savo kažkokiais įsitikinimais, mes turime vadovautis labai aiškiais teisės aktais ir mūsų bendruomenę vienijančiu kodeksu. Etikos kodeksas labai aiškiai pasako, jog žurnalistas neturėtų dalyvauti, priklausyti jokioms pilietinėms nevyriausybiniams organizacijoms, kurių veikla gali turėti poveikį žurnalistinio darbo turiniui“. (R)

„Aš esu prieš tą dalyką. Aš manau, kad žurnalistai neturėtų dalyvauti politiniame gyvenime. Politikos žurnalistai. Apskritai redaktoriai. Aš, pavyzdžiui, neigiamai vertinu Artūro Račo dalyvavimą kampanijoje prieš „Leo LT“. <...> jisai aiškina, kad jisai neįtakoja [=nedaro įtakos] turinio BNS'ė, manęs tai <...> na.... jisai taigi yra vyriausiasis redaktorius BNS'o ir <...> daro įtaką visam turiniui. Manau, kad žurnalistas nedera dalyvauti ir vienaip ar kitaip demonstruoti savo politinių pažiūrų, nebent tu <...> turi savo laidą, savaitinę, komentarų ir vien tik tai tuo užsiimi iš esmės. Ta prasme, visi žino, ko iš tavęs tikėtis, žino, kad tu esi dešiniųjų pažiūrų ir tu to neslepi ir visi žino, koks bus tavo laidos turinys. Bet iš tikrųjų, kaip žurnalistas po to gali realiai objektyviai rašyti apie kažkokius tai dalykus, jeigu jisai dalyvauja kažkokiam judėjime? Negali, nes parodydamas, demonstruodamas savo pažiūras politines, jisai apnuogina, na, atsiranda toks Achilo kulnas. Nes visada galės tavo oponentai ir redaktoriai tau primesti, kad tu nebesi objektyvus šitoj vietoj“. (NP)

- kiti – atskirti save kaip žurnalistą, lojalų žiniasklaidos institucijai, ir save kaip pilietį (t.y., nepainioti darbo su įsitikinimais):

„<...> reikia skirti du dalykus – politinį ir pilietinį. Tai aš iš savo patirties labai gerai žinau, iš savo patirties dėl Leo LT. Aš manau, kad pilietiniame gyvenime žurnalistai gali dalyvauti labai aktyviai, politinėje veikloje neturėtų dalyvauti. <...> Vadovaujantis tokiu principu [kad gali tapti neobjektyvus dėl dalyvavimo pilietinėje veikloje – D.D.], reiškia, nieko negalėtum daryti. Net turbūt balsuoti nebūtų galima. Na, jeigu jau taip sterilumo visiško ieškome. Tai aš manau, kad buvimas piliečiu tave įpareigoja būti piliečiu, daryti taip, kad valstybei būtų geriau. <...> Kai kas nors ant tavęs meta šešėlį, kad kažkas yra susijęs su piliečių judėjimu ir dėl to jis yra neobjektyvus, man visada klaušimas yra toks: o jūs galite duoti įrodymų, kur jisai buvo neobjektyvus? Vat kur pasimatė tas dalykas, kad jisai, būdamas ten kažkokioje piliečių grupėje, buvo rašydamas kaip žurnalistas, buvo neobjektyvus. Tai jeigu tokių įrodymų yra, tada taip, tai yra blogai. Bet šiaip abstrakčiai, na, yra tuščias kalbėjimas“.

(NA1)

- tretiems žiniasklaidos priemonė suvokiama kaip institucija, kur žurnalistas gali reikštis tiek kaip pilietis, tiek kaip žurnalistas, bet – neperžengdamas institucijos ribų.

„Nėra išaiškinimo kaip daryti, jeigu tau atneša lapą pasirašyti, balsuoti už Joną ar kovokim prieš Joną. Nežinau, kaip reikėtų svarstyti. Aš tokiu atveju, kai man siūlo pasirašyti dėl ko nors, nepasirašau... dažniausiai tai būna atvejai, kai aš pats turiu ką pasakyti ta tema. Galiu kiekvieną pirmadienį pasakyti, ką aš galvoju ta tema ir man nereikia 20 ar 100 žmonių, kad pasisakytum. Turbūt panašiai būtų sprendžiama, jei koks nors žurnalistas pradėtų po peticijomis rašyti. Žurnalistas turi galimybę tiesiogiai pasakyti. Yra 2 puslapis, yra tribūna, yra internetas, galų gale rašyk, ką nori“.

(D)

Apibendrinant „aš“ pjūvį ir laikantis P. Bourdieu teorijos, galima daryti prielaidą, kad požiūriai į žiniasklaidos priemonės ir/arba politikos žurnalistų ideologinį angažuotumą yra lemiami struktūrinės pozicijos lauke ir ypatingo *habitus*, per kurį lauko veikėjai į tą poziciją atėjo. Spauda, konkrečiai minimas „Lietuvos rytas“, savo istorinėje formavimosi raidoje buvo politikos lauko dalis, paskui – itin arti politikos lauko. Laikraštis deklaruoja pozicijas palaikydamas arba kritikuodamas tam tikras vyriausybės vykdomas politikos priemones. Dalyvavimas politikoje suvokiamas labiau kaip tiesioginis palaikymo arba kritikos politikos laukui dalykas. Laikraštis taip pat yra kaip integruota visuma: jame veikiantys žurnalistai

turi ir gali reikštis tiek kaip piliečiai, tiek kaip profesionalūs žurnalistai, bet verčiau tik institucijos ribose, reprodukuodami institucijos vertybes.

Antruojų požiūriu, kuriuo dalijasi televizijos ir naujienų agentūros redaktoriai, žiniasklaidos institucija atskiriama nuo žurnalisto kaip piliečio, tačiau pripažįstama, kad žurnalistas turi veikti kaip pilietis ir pakankamai aktyviai. Šio požiūrio šalininkai pagal struktūrines savo pozicijas lauke taip pat turi *habitus*, vienaip ar kitaip besiformavusį glaudžiamame sąlytyje su politikos lauku (TV redaktorė savo karjerą pradėjo nuo darbo specializuotoje politinėje spaudoje, buvo viena iš specializuoto politikos laikraščio kūrėjų, t.y., seniausiam Lietuvos laikraštyje, kurio ištakos – Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Naujienų agentūros redaktorių taip pat ilgai buvo „Lietuvos ryto“ žurnalistu, juo tapo atėjęs iš politikos lauko. Agentūros redaktorės visa karjera – politikos žurnalistės pozicija įvairiuose leidiniuose). Tai lemia požiūrį, kad žurnalistas turi aktyviai dalyvauti politikoje plačiąja prasme (pilietiniai judėjimai, akcijos), tačiau tai daryti už institucijos ribų, pernelyg neįsitraukiant į politikos žurnalistikos vertybių reprodukciją. Trečiuoju požiūriu, kur suvokiama, kad žurnalistas turi atsiriboti nuo bet kokios pilietinės veiklos ir išlaikyti visišką neutralumą, taip pat svarbios redaktorių *habitus* ir struktūrinės pozicijos lauke. NP ir R į žurnalistikos lauką įsiliejo kartu su naujosios žurnalistikos banga XX a. antrojoje pusėje, jų darbo terpė – internetas, naujoji medija, laisva nuo ideologijų medija.

Kalbant apie antrąją pjūvį – „kiti“, redaktoriai norėtų matyti kitas žiniasklaidos priemones, aiškiai deklaruojančias savo ideologinius įsitikinimus. Viena vertus, tai galima interpretuoti kaip norą plėsti politikos žurnalistikos lauką nubrėžiant aiškias takoskyras tarp kairiosios ir dešinės žiniasklaidos; tai rodytų potencialą lauko vertybėms reprodukuotis progresyvia, o ne konservatyvia linkme. Kita vertus, galima interpretuoti, kad tokį norą lemia redaktorių nepasitenkinimas situacija, kai politikos žurnalistikos lauko žaidėjai įsitraukia į politikos lauką kaip visaverčiai jo žaidėjai, paversdami autonomiškąją žiniasklaidą nelygiaverte konkurencijos požiūriu, kenkdami politikos žurnalistikos autonomiškumui nuo politikos.

„<...> galbūt kartais yra geriau, kai <...> žiniasklaidos priemonė <...> deklaruoja savo ideologiją ir ji yra aiškiai visiems žinoma.. <...> Aš to Lie-

tuvoje pasigendu, nes dabar aš matau, na vis tiek, ne tai, kad yra ideologinės takoskyros kažkokios. Dabar yra toks nukrypimas ar iškrypimas, kad yra tos takoskyros <...>. Aš nežinau, kaip apibrėžti „Respublikos“ ideologiją, nežinau, kaip apibrėžti „Lietuvos ryto“ ideologiją. Galim tai ironiškai pavadinti ideologija, tai yra na... <...> galiasklaida, tai yra žiniasklaidos priemonės, kurios nėra žiniasklaidos priemonės mano požiūriu, ta tikrąja prasme, tai yra anachronizmai <...> jau tapę. <...> aš niekaip negaliu suprasti, kokia ten yra ideologija. <...> Tai va čia tokia ideologija pačia blogiausia prasme, pagal susiskirstymą, pagal kažkokias interesų grupes, o ne pagal vertybinius požiūrius“. (NA2)

Panaši nacionalinio radijo portalo redaktoriaus pozicija dėl ideologinės skirties žiniasklaidoje. Tačiau čia ideologinės skirtys suvokiamos kaip priemonė siekti skaidrumo, aiškumo, o ne kaip siekiamybė Lietuvos žurnalistikai angažuotis kuriai nors idėijinei kryptčiai: „leidiniai vienokį ar kitokį prielankumą išlaiko tam tikrai politinei organizacijai. Sunku būtų nesutikti, kad „Lietuvos rytas“ nėra palankus Tėvynės sąjungos partijai <...> Sunku būtų sutikti, kad dienraštis „Verslo žinios“, nors jų savininkai ir nėra lietuviai, <...> nepalaiko tų iniciatyvų, kurios vienaip ar kitaip ribotų, gniuždytų ar sudarytų daugiau biurokratinių apribojimų verslui. <...> Galbūt ta priklausombė pagal ideologiją, jinai nėra tokia aiškiai matoma ir įvardijama, kas būtų tarp kitko labai sveikintina... <...> Dabar to nėra ir galbūt tai nėra tiek ydinga, kad tai nepasakoma viešai, bet ydinga yra tai, kad kartais tų leidinių požiūriai pradeda keistis dėl pinigų ir dėl reklamdavių srautų pasikeitimo“. (R)

Matyti, kad, viena vertus, nacionalinio radijo portalo redaktorius sako, jog reikėtų nubrėžti takoskyras ir aiškiai kiekvienai žiniasklaidos priemonei deklaruoti savo įsitikinimus; kita vertus, „aš“ pjūvyje jis tiki žurnalistika be politinių ideologinių vertybių (didelėse žiniasklaidos korporacijose).

Apibendrinant galima pasakyti, kad suvokimas apie politikos žurnalistų dalyvavimą politikoje krypta autonomiškumo išsaugojimo link – vertinami žurnalistai kaip neturintys dalyvauti politikos lauko žaidime. Spauda suvokiama kaip labiausiai dalyvaujanti politikos lauko žaidime, iš respondentų atsakymų – net peržengianti politikos žurnalistikos lauką, pažeidžianti politikos žurnalistikos autonomiškumą. Kaip ir išaiškinta,

atviresnį įsitraukimą į politikos lauką lemia spaudos struktūrinės pozicijos ir istorinė trajektorija, per kurią ji į tą poziciją atėjo. Kitaip politikos žurnalistikos dalyvavimas politikos lauke suvokiamas naujosios kartos žurnalistikos elito. Naujosios kartos politikos lauko žaidėjai yra mažiau veikiami politikos lauko, tačiau labiau veikiami heteronomiškojo žurnalistikos lauko poliaus. Tai taip pat lemia konservatyvią politikos žurnalistikos lauko struktūros ir vertybių reprodukciją.

Išvados

1. Lietuvos politikos žurnalistikos lauke pagal dominuojančias tendencijas galima išskirti tris tarpusavyje konkuruojančias pozicijas, atspindinčias politikos ir žurnalistikos laukų santykio suvokimą: 1) politikos žurnalistika – visavertė politikos lauko dalyvė; 2) politikos žurnalistika – aktyvi pilietinė institucija; 3) politikos žurnalistika – visiškai autonomiška nuo politikos lauko institucija.
2. Kiekviena iš trijų pozicijų konkuruoja: antrosios ir trečiosios dalyviai kaltina pirmosios veikėjus pažeidžiant politikos ir žurnalistikos laukų autonomiškumo principus; trečioji suvokia pilietinę žurnalistiką kaip neobjektyvią žurnalistiką. Vis dėlto pastarosios dvi kur kas dažniau tampa sąjungininkėmis nei priešininkėmis politikos žurnalistikos lauko kovoje lauko autonomiškumui išsaugoti. Pirmoji, visiško politinio neutralumo žurnalistika, linkusi dominuoti pilietinės žurnalistikos atžvilgiu ir su savo orientacija į platųjį heteronomiškąjį žurnalistikos lauko polį, kur dominuoja grynoji ekonominė logika, turi tendenciją stiprėti.
3. Lauko struktūros ir vertybių reprodukcija yra konservatyvaus pobūdžio. Taip yra todėl, kad netaikomos jokios specialios politikos žurnalistų rekrutavimo ar jų lavinimo strategijos, naujų politikos žurnalistų įsiliejimas į lauką suvokiamas kaip jų asmeninių motyvacijų reikalas, nepajėgiama arba nesiekiamą išlaikyti profesionalių politikos žurnalistų politikos žurnalistikos lauke. Ir tai dažnai lemiamą heteronomiškojo žurnalistikos lauko polio spaudimo (steigiantis naujoms žiniasklaidos priemonėms reikia naujų pigių žurnalistų, o ne tada, kai, esant profesionalios politikos žurnalistikos poreikiui, reikia mąstyti, kaip išlavinti naujus profesionalius politikos žurnalistus).

4. Konservatyvaus pobūdžio lauko struktūros ir vertybių reprodukcija leidžia išlaikyti dominuojančias lauko pozicijas tokiomis, kokios jos yra ir dominuojančius pirmuosius du politikos ir žurnalistikos santykio modelius: 1) politikos žurnalistika – politikos lauko dalyvė ir 2) politikos žurnalistika – neutrali politinių procesų, vykstančių politikos lauke, stebėtoja. Esant tokiai vertybių reprodukcijai, autonomija nestiprėja, bet palaiko stiprų kaimyninių – ekonomikos ir politikos galios laukų spaudimą.
5. Nors žiniasklaidos elito suvokimu politikos žurnalistika yra atvira naujiems lauko dalyviams, dviejose dominuojančiose pozicijose esantis žiniasklaidos elitas naujiems įeinantiesiems į politikos žurnalistikos lauką taiko pilietinio neutralumo, t.y., nedalyvavimo pilietiniuose procesuose, reikalavimą. Taigi nauji politikos žurnalistai yra skatinami prisitaikyti prie praktikos ir vertybių, tai sustiprina konservatyvų lauko reprodukcijos pobūdį ir heteronomiškojo lauko polio spaudimą.

Political journalism: Opinion survey of the Lithuanian media elite

Džina Donauskaitė

Summary

How do the Lithuanian media elite perceive their relation to politics and media autonomy from politics? The author of the article analyses the issue basing on the field theory by French sociologist Pierre Bourdieu, who applied this theory to investigate the rapidly commercialising French journalistic field.

The article discusses the method suggested by Pierre Bourdieu and the key concepts (*field*, *habitus*, *capital*), and presents theoretical ways to influence the field, i.e. the structural dimensions of a field, field reproduction and field conservation models. Since the positions of field agents and the historical trajectories of these positions, which help define the *habitus* of agents, play a significant role in Bourdieu's field, sampling has been performed on the basis of two criteria: 1) covering all equivalents of institutional field agent positions (press, radio, internet, television, news agency) as well as focusing on the field agents in dominant positions; 2) reflecting the trajectory of the historical

formation of the field (the new generation journalism elite and the older generation journalism elite).

According to the first criterion, the survey included editors-in-chief and political editors from the media holding a dominant position in the Lithuanian journalistic field. According to the second criterion, the new generation journalism elite were the respondents in the survey. Basing on the prevailing trends, the author distinguishes three positions in the Lithuanian field of *political journalism*, which are in competition with one another and which reflect the perception of the interaction of political and journalistic fields: 1) political journalism – a full-fledged agent of the political field; 2) political journalism – an active civil institution; 3) political journalism – an institution which has full autonomy from the political field. Each of these three positions compete: agents of the second and third positions accuse those of the first position of violating the autonomy principles of political and journalistic fields; the third position perceives civic journalism as non-objective journalism. However, the latter two positions more often become allies rather than opponents in the fight of the field of political journalism to preserve *field autonomy*.